

8. Шуляр В. І. Ціннісні орієнтири підготовки майбутнього вчителя літератури в аспекті методичної синергетики / В. І. Шуляр // Педагогічні шляхи реалізації загально-європейських цінностей у системі освіти України : зб. наук. праць ; [за заг. ред. Г. Є. Гребенюка]. – Харків : Стиль Издат, 2005. – 326 с.

9. Шуляр В. І. Планування літературної освіти школярів: технологічна концепція : [практико-орієнтована монографія] / В. І. Шуляр; [за ред. члена-кореспондента АПН України, доктора педагогічних наук, професора Н. Й. Волошиної]. – Миколаїв : Видавництво «Ч», 2006. – 96 с.

10. Шуляр В. І. Синергетика в системі професійно-методичної підготовки майбутнього вчителя літератури: концептуальні підходи / В. І. Шуляр // Філософські науки : збірник наукових праць. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2006. – 256 с.

11. Шуляр В. І. Учень-читач і вчитель-фасилітатор в умовах 12-річної школи : [науково-методичний посібник] / В. І. Шуляр, Н. М. Огренич. – Миколаїв : Видавець : Ганна Гінкул, 2006. – 208 с.

3.2. СУЧАСНИЙ УРОК ЛІТЕРАТУРИ У ФОРМАТІ МЕДІАОСВІТИ ЯК САМОСТІЙНИЙ ГІПЕРТЕКСТ

У сучасному освітньому просторі стали актуальними поняття «інформаційно-комунікативні технології», «медіаграмотність», «медіа-освіта», «мультимедіа». Інформаційне суспільство з активним упровадженням мультимедіа в повсякденну реальність вимагає від системи освіти перебудови методів та форм навчання, які дозволять учневі гнучко адаптуватися до умов життя, що змінюються, володіти високим рівнем толерантності, пристосовувати отриманий наратив до власного життєвого простору. За словами М. Маклюєна, «для того, щоб жити в сучасному суспільстві, необхідно бути медіаграмотним» [14, с. 1]. Медіаграмотність дозволяє людині активно використовувати можливості інформаційного поля телебачення, радіо, відео, кінематографа, преси, Інтернету, розвиває критичне мислення. На сьогодні дитина починає працювати з комп'ютером як споживач та користувач ІКТ з 6 років. В Україні понад 600 тис. дітей у віці від 5 до 18 років використовують Інтернет. І кількість молодих онлайн-користувачів з кожним роком зростає більш ніж на 30 %. Тоді як школа відстає з запровадженням ІКТ, що не сприяє мотивації учнів до навчання. З одного боку, школа декларує перехід до ІКТ пріоритетним (згідно зі спільним документом країн-членів Євросоюзу «Підготовка цифрового майбутнього Європи. План дій до 2010 року»), з іншого, – використання медіатехнологій є проблемним з точки зору невизначеності методів та форм навчання,

технології уроку, жанру проведення уроку. «Сьогодні існує великий технологічний розрив між учнями і школою. Нове «мультимедійне покоління» хоче бачити в школі найсучасніші технології. У багатьох учнів відсутність сучасних електронних інтерактивних засобів і новаторських програм відбиває інтерес до навчання, – зауважив Крістіан Фонтено, керівник американської програми «Школа XXI століття» [2, с. 12].

Перехід від суспільства індустріального до постіндустріального веде до необхідності зміни й освітньої парадигми. На сцену виходять освітні технології п'ятого покоління – діяльнісні або діяльнісно-ціннісні. Технології п'ятого покоління будуть, на думку професора В. В. Гузєєва, заснованими на глобальній взаємодії особистостей, які розвиваються, через усесвітні інформаційні мережі й телекомунікації, що супроводжуватиметься такою ж взаємодією педагогів [4, с. 12].

Оскільки вищезазначені технології базуватимуться на нових вимогах до пізнавальної діяльності учня, зокрема, сприйняття та осмислення інформації, що надходить з різних комунікативних каналів, то уміння аналізувати інформацію, виділяти головне в інформаційному повідомленні, розуміти спрямованість комунікації, її прихований зміст стає необхідним на усіх стадіях навчання [9, с. 36]. Але невирішеним лишається понятійне поле визначень та співвідношень «ІКТ – медіаосвіта», «урок літератури і мультимедіа».

У науковій літературі висвітлено різні проблеми адаптації та використання ІКТ та мультимедіа в контексті шкільного навчання, методології і теорії комп'ютеризації освіти (В. Биков, В. Гузєєв, Ю. Жалдак, Ю. Жук, І. Захарова, О. Полат, С. Раков, А. Федоров). Не залишаються осторонь означеної проблеми й учені-методисти, які пропонують свої варіанти в системі інформатизації: О. Ісаєва, Ю. Ковбасенко, О. Куцевол, О. Пронкевич, А. Уліщенко, В. Шуляр. Учителі-практики в розрізненому форматі представляють власні моделі уроків літератури з використанням комп'ютерних технологій.

Аналіз результатів наукових досліджень свідчить про недостатню вивченість питання розробки комп'ютерного та мультимедійного супроводу предметів гуманітарного циклу, зокрема, уроків української та зарубіжної літератури, виходячи зі специфіки предметів, на системному рівні з теоретичним обґрунтуванням.

Актуальність проблеми зумовлена низкою суперечностей між потенційними можливостями мультимедійних технологій як засобу полімодального і багатоканального сприйняття мистецької, зокрема, інформації з літератури та невизначеністю технології проведення уроку літератури з використанням ІКТ технологій, а також недостатньою розробкою жанру комп'ютерно орієнтованого уроку літератури, виходячи

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

зі специфіки сприйняття художнього літературного твору в системі діяльнісно-ціннісного навчання.

В основі проблематики даного матеріалу лежить застосування ІКТ під час вивчення української/зарубіжної літератури, що окреслює проблемну ситуацію, а саме: 1) як найкращим чином організувати взаємодію ІКТ у процесі навчання літератури; 2) співвідношення художнього тексту та гіпертексту; 3) визначення інтерпретаційного поля художнього тексту та гіпертексту; 4) необхідні зміни змісту предметної області під час навчання із застосуванням ІКТ. Для нас важливо виявлення співвідношення понять «гіпертекст – урок літератури» та включення до педагогічного процесу ІКТ і мультимедіа на уроках української/зарубіжної літератури.

Основою проведення уроку літератури з використанням ІКТ є два основних поняття: «гіпертекст» та «медіаосвіта». Так, поняття «медіаосвіта» набуває різних значень у трактуванні «Російської педагогічної енциклопедії», О. Федорова, Г. Онкович. Візьмемо за основу визначення медіаосвіти Г. Онкович, яка зазначає, що «медіаосвіта – це процес навчання і самонавчання особистості за посередництва масовокомунікаційних засобів» [11, с. 2]. Оскільки до масовокомунікаційних засобів віднесемо ІКТ, то виникає проблема ІКТ-дидактики. Отже, можемо припустити, що використання ІКТ на уроці української і зарубіжної літератури можна розглядати як елемент медіаосвіти. Це дозволить нам розглянути поняття «гіпертекст», що пов'язане з використанням ІКТ у навчальному процесі. Якщо основною дидактичною одиницею на уроці літератури є текст, а під час використання ІКТ та медіа одиницею роботи є поняття «гіпертекст», виникає потреба у тлумаченні співвідношення тексту художнього твору та гіпертексту.

Поняття гіпертексту стає актуальним як для постмодерного явища в літературі, так і для мережевої технології. Питання гіпертексту та його співвідношення до тексту розглядали М. Маклюен, У. Еко, Т. Нельсон, О. Барст та ін. На сьогодні вже доведено, що оптимальне, дозоване використання інформаційних технологій на уроці активізує та розвиває розумові здібності дитини, сприяє активному й свідомому набуттю знань, умінь і навичок самоосвіти та культурного спілкування. Лише впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес, за оцінками спеціалістів, здатне підвищити ефективність навчання на 30-40 % [2, с. 14]. Притому використання ІКТ серед молодших школярів, за результатами експериментального дослідження Ю. Жука, впливає позитивно на формування рівня здатності до абстрагування, ступінь здатності до побудови внутрішнього плану дій, рівень розвитку мовних якостей, які супроводжують процес мислення [7, с. 20].

Можемо припустити, що й у школярів середнього та старшого шкільного віку використання ІКТ розвиває навички аналізу, класифікації та синтезу як найнеобхідніших мисленневих операцій, впливає на вміння виробляти тактику й логіку побудови умовиводів тощо. У такому разі безперечним є використання ІКТ та мультимедіа на уроці як чинник мислення та розвитку учня-читача.

На Заході пріоритетно ІКТ використовуються у вивченні курсу гуманітарних та суспільних наук. В Україні, навпаки, предмети гуманітарного циклу традиційно вважаються «некомп'ютерними предметами», отже, використання ІКТ, як правило, обмежується ілюстративними та наочними функціями. Учитель не ставить перед собою завдання дати учневі спеціальні пошукові знання, навчити навігації в інформаційному просторі – тобто формувати діяльнісно-ціннісний підхід до освіти й самоосвіти, компетенції читача, а обирає шлях демонстрації, унаочнення та контролю знань. Тоді як в основі інформаційних технологій лежить не ілюстративна функція, а смислове оформлення матеріалу, тобто створення такої демонстрації, яка направлена не на ілюстрування матеріалу, а на спонування до пошуків відповіді на запитання.

Людський розум, за В. Бушем, оперує асоціативними зв'язками, які поєднують в єдине ціле розрізнені людські знання [14, с. 2]. Ураховуючи, що література – це, насамперед, мова асоціації, метафори, а гіпертекст передбачає нелінійне сприйняття матеріалу, тобто побудоване на асоціації, то можемо припустити, що організація роботи з художнім текстом будується нелінійно, через метафоричне дослідження, що дозволяє учням обирати свій шлях пошуку істини від образу, ідеї до осмислення змісту. Включаються мисленнєві операції аналізу, синтезу з виходом на самостійні узагальнення й висновки. Діяльність учнів у системі ІКТ передбачає роботу з інтернет-бібліотеками, ілюстрування навчального матеріалу, обробку даних – дидактичні матеріали з екрану, використання відео-матеріалів, фрагментів теле-, художніх фільмів як основи формування інтерпретаційної культури учнів, що породжує новий жанр уроку – комп'ютерно орієнтований урок. Дидактичні та композиційні можливості такого уроку полягають в урахуванні особливостей сприйняття сучасних підлітків та молоді (візуалізація сприйняття). Але «комп'ютер, передбачаючи роботу з текстом, реанімує (на відміну від телебачення, орієнтованого на зоровий образ) друкований текст і сприяє, у кінцевому підсумку, умінню читати... «користувачі перейшли на використання писемної комунікації у вигляді дисплею, котрий, на відміну від телеекрану, вибудовує світ образів подібно книжковому» [8, с. 4]. Але текст на моніторі комп'ютера набуває ознак гіпертексту (книга в книзі), що характерно й для творів мистецтва, зокрема, літератури, постіндустріального суспільства. На думку О. Барст, гіпертекст являє собою нову

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

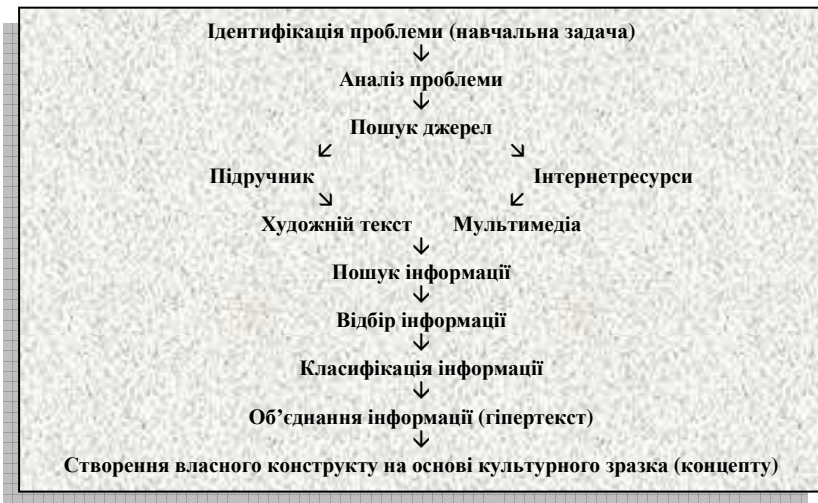

нелінійну форму знань, служить композиційною основою організації текстового простору в умовах електронного художнього дискурсу [1, с. 6]. З точки зору дидактичних можливостей «гіпертекст дозволяє зв'язувати текст, аудіо, фотографії, креслення, карти, картинки, що рухаються, та інші форми інформації в осмислене ціле, до якого може здійснюватися доступ за допомогою системи індексації, орієнтованої на конкретні ідеї, а не на конкретні слова в тексті» [13, с. 177].

Поняття «гіпертексту» дозволяє класифікувати урок літератури як навчальний гіпертекст, у якому вчитель пропонує текст художнього твору, літературно-критичні матеріали щодо його інтерпретації, асоціативні зв'язки типу «слово – символ – метафора», «епізод – герой – ідея», «ілюстрація – образ», «кінофрагмент – інтерпретація», «візуальний ряд – асоціативний ряд», «жанр в історичній ретроспекції – індивідуальні авторські особливості роботи в жанрі» і т. п. Таким чином інформація на уроці вибудовується як на лінійному, так і на тематичному рівнях. На це звертав увагу в своїх дослідженнях учений-методист В. Шуляр [14-16]. Неодмінною ознакою гіпертекстовості стане використання ІКТ з метою розширення інтерпретаційного поля художнього твору: отримання інформації з різноманітних джерел, аналіз інформації, символічне кодування та розкодування інформації, створення власного конструкту на основі отриманої інформації, культурні зразки. Урок літератури вибудовується за моделлю мультимедіа-технологією, де відбувається об'єднання декількох видів інформації (текстової, графічної, відео, фото, анімаційної) для вирішення визначеної задачі. Тобто, це спосіб підготовки електронних документів, що включає візуальні, аудіоефекти й мультипрограмування різноманітних ситуацій під єдиним управлінням інтерактивного програмного забезпечення [5, с. 2].

Навчальні матеріали, підготовлені на основі мультимедійних гіпертекстових технологій, мають ряд очевидних переваг: це новий рівень презентації навчального матеріалу, що пов'язане з використанням зорової та адитивної наочності. Крім того, сама гіпертекстова структурованість навчального матеріалу має власне дидактичне значення, бо є значно гнучкішою формою подачі матеріалу, яка дозволяє максимально враховувати індивідуальні особливості того, хто навчається: швидкість мисленневих процесів, спосіб сприйняття матеріалу (візуал, кінестетик) та ін. По суті, це створення власного навчального тексту на основі запропонованих концептів та конструктів, унаслідок чого процес навчання набуває творчого характеру. Вибудова уроку зарубіжної літератури як гіпертексту дає широкі можливості для порівняння культурних зразків різних літератур та культур («Казка у світовому літературному процесі», «Балада у світовому літературному процесі»,

«Жанр сонету у світовій літературі», «Мандрівні сюжети», «Біблійні мотиви у світовому мистецтві» та інше»), що урізноманітнює тематику подачі матеріалу й вибудовує сприйняття культурних явищ як єдиний гіпертекст. Система навчання з поєднанням традиційних для уроку літератури джерел інформації, як художній текст, підручник на паперових носіях та нетрадиційних, як ІКТ та мультимедіа, отримала назву змішаної або комплікативної, котру умовно можна визначити як полімодальну модель інтеграції. Така система навчання підвищує роль індивідуальної творчої пізнавальної діяльності учня. Таким чином, логіка побудови ІКТ супроводу уроку літератури може мати наступний вигляд (рис. 3.2.1):

Рис. 3.2.1. Логіка побудови уроку з ІКТ

Найбільш оптимальними різновидами інтеграції літератури та медіаосвіти є: 1) тексти підручника; 2) дидактичні матеріали; 3) тексти художніх творів; 4) критична література; 5) періодична преса; 6) телевізійні передачі; 7) аудіо- та відеозаписи; 8) музичні твори; 9) довідкова та енциклопедична література; 10) освітні сайти; 11) електронні підручники та посібники [6, с. 6].

У цілому урок-гіпертекст отримує структуру нелінійних взаємозв'язків «учитель-словесник – учень-читач – літературно-мистецький матеріал – джерела комунікації» (синергетична складова), уключає систему цінностей (аксіологічні засади), які закладено в розглядуваний матеріал, щоб кожному суб'єктові літературної освіти досягти свого вершинного результату (на сьогодні), рухаючись далі вперед (акмеологічні основи).

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

Отже, гіпертекст є об'єднуючим системо-утворювальним чинником нелінійної організації інформації, що дозволяє зробити урок компетентнісно-діяльним із урахуванням формування в учителя й учня здатності жити і діяти в синергетичному просторі, робити вибір таких методів і прийомів, форм навчання, літературно-мистецьких матеріалів, інтернет-джерел тощо (за В. Шуляр), які забезпечать кожному особистісно зорієнтоване зростання, кваліфіковане осягнення тканин художнього твору, побудову аксіологічної моделі свого майбутнього життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барст О. Структурно-семантические особенности организации гипертекстового нарратива [електронний ресурс] / О. Барст. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/219526.html>.

2. Беженар Г. Нові інформаційні технології у навчальному процесі сучасної школи / Г. Беженар, О. Волинко // Директор школи. – 2005. – № 37 (373). – С. 13–15.

3. Богдан Л. Впровадження мультимедійних технологій у навчання: крок у майбутнє – це наше теперішнє / Л. Богдан // Зарубіжна література. – 2005. – № 21–24 (421–424). – С. 60–62.

4. Гузеев В. Поколения образовательных технологий: технология образования в глобальном информационном сообществе / В. Гузеев // Химия в школе. – 2004. – № 2. – С. 12–17.

5. Дауров А. Применение новых информационных технологий в учебно-воспитательном процессе средней общеобразовательной школы [електронний ресурс] / А. Дауров. – Режим доступу : www.vestnik.adegnet.ru/files/2007.

6. Жарковська Т. Інтеграція медіаосвіти з предметами гуманітарного циклу / Т. Жарковська // Завуч. – 2002. – № 16 (130). – С. 6–7.

7. Жук Ю. Дослідження впливу інформаційних і комунікаційних технологій на формування особистісних якостей учнів загальноосвітніх навчальних закладів / Ю. Жук // Вересень. – 2003. – № 1 (23). – С. 18–21.

8. Зязюн І. Освітній простір культури в умовах сучасних інформаційних технологій / І. Зязюн // Рідна школа. – 2006. – № 5. – С. 3–7.

9. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании. – М. : АCADEMIA, 2003. – 187 с.

10. Онкович Г. В. Засоби масової комунікації у термінологічному просторі медіаосвіти / Г. В. Онкович // Дивослово. – 2007. – № 5. – С. 29–31.

11. Орлов А. П. Мас-медійна освіта: перспективи й впровадження / А. П. Орлов // Постметодика. – № 1(53). – С. 34–40.

12. Серова Т. Гіпертекст в інформаційних мережних комунікаціях / Т. Серова // Школьные технологии. – 2006. – № 3. – С. 176–178.

13. Федоров А. Медиаграмотность будущих педагогов как одна из важнейших целей модернизации российского образовательного процесса [электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://74/125.77.132/searche?q=cache:TKjYPK>.

14. Шуляр В. Учень-читач і вчитель-фасилітатор в умовах 12-річної школи: [науково-методичний посібник] / Василь Шуляр, Надія Огренич. – Миколаїв : Видавець : Ганна Гінкул, 2006. – 208 с.

15. Шуляр В. І. Урок літератури в умовах 12-річної школи: 5-9 класи : [методичний посібник] / Василь Іванович Шуляр. – [2-ге видання]. – Миколаїв : Вид-во «Іліон», 2008. – 284 с.

16. Шуляр В. І. Сучасний урок літератури: технологічні моделі : [навчальний посібник] / Василь Іванович Шуляр. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 136 с.

* співавтор – І. Царлова, гуманітарна гімназія № 2, м. Миколаїв, аспірантка Чорноморського державного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв)

3.3. КОНСТРУКТОР УРОКУ ЛІТЕРАТУРИ: ЕЛЕКТРОННИЙ ПРОГРАМНИЙ ЗАСІБ У ПЛАНУВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛОВЕСНИКА

Якщо вчора для вчителя володіння комп'ютером було додатковою перевагою: позбавляло від необхідності переписування розробок уроків та тривалого пошуку в довідниках необхідної інформації, – то сьогодні (коли від учителів починають вимагати розробки уроків в електронному вигляді) використання комп'ютера стає невід'ємною складовою роботи.

Досвідчені користувачі комп'ютерів добре знають правило 90/10: на виконання 90 % роботи витрачається 90 % часу, а на виконання останніх 10 % роботи потрібні додаткові 90 % часу. Тобто, якщо на роботу заплановано 2 години, витрачається реально на неї 3,5 години.

На жаль, робота вчителя та поняття «вільний час» не сумісні. Як правило, більша частина часу, що виділений на підготовку до уроку, витрачається на:

- набір плану уроку, його стандартної структури; ураховуючи те, що швидкість друку тексту повільна, час витрачається просто «на повітря»;
- пошук необхідних до уроку матеріалів: прикладів, оновлених даних, оригінальних завдань;
- пошук розробок уроку за темою.

І лише незначна частина часу залишається на творчість, створення власного конспекту кожного уроку з урахуванням індивідуальних особливостей класу.